

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA LGBTI OSOBA U BOSNI I HERCEGOVINI

ROZI IZVJEŠTAJ 2017.

Rozi izvještaj 2017.
Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, maj 2017.

Edicija *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra
Broj publikacije: 59

Naslov: Rozi izvještaj 2017.
Godišnji izvještaj o stanju ljudskih
prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini
Autor_ice i priređivač_ice: Emina Bošnjak, Vladana Vasić,
Inela Hadžić i Darko Pandurević
Prelom i dizajn: Dina Vilić
Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba
Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Izvještaj pokriva period od januara 2016. do kraja aprila 2017. godine. U okviru dijela III Sloboda okupljanja i udruživanja, uključile_i smo i aktuelne događaje koji su se desili u maju 2017. godine.

Publikacija je rezultat rada na ljudskim pravima LGBTI osoba u okviru različitih projekata Sarajevskog otvorenog centra, koje su podržali_e (prema abecednom redu): Ambasada Kraljevine Nizozemske (MATRA program), Ambasada Kraljevine Norveške, Evropska unija (EIDHR), Fond otvoreno društvo BiH, Lezbejska fondacija Astraea za pravdu, i Švedska međunarodna razvojna agencija (SIDA).

Publikacija je izrađena u okviru projekta koji finansira Ambasada Kraljevine Nizozemske (MATRA program). Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

ROZI IZVJEŠTAJ 2017.
GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA
LGBTI OSOBA U BOSNI I HERCEGOVINI

SARAJEVO, maj 2017.

Zahvala

Ovaj izvještaj je rezultat rada članova_ica tima Sarajevskog otvorenog centra, ali nikad ne bi nastao da nema i fenomenalnih ljudi i institucija koje saraduju sa nama, kao i onih koji nas drugarski i prijateljski podržavaju. Stoga se iskreno i ove, kao i prošle godine zahvaljujemo prijateljima i prijateljicama, članovima i članicama naših porodica, vanjskim saradnicima i saradnicama, aktivistkinjama i aktivistima, političarkama i političarima iz cijele BiH, partnerskim organizacijama u BiH i regiji, institucijama, izdavačima, dostavljačima raznih usluga, donatorima i svim divnim ljudima i organizacijama koje doprinose našem radu i uspjesima.

Sadržaj

SPISAK SKRAĆENICA	7
PRAKSE KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA	8
Neprocusiranje napada na Festival Merlinka 2014. i napada na Art kino Kriterion 4. marta 2016. godine	8
Pozivanje na diskriminaciju i nasilje prema LGBTI osobama predsjednika Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu	9
Ograničavanje slobode okupljanja u slučaju protestnog marša "Nasilje nije normalno"	10
DOBRE PRAKSE	12
Izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine	12
Izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine	12
Akcioni plan realizacije prijedloga mjera za sprečavanje pojava diskriminacije u Bosni i Hercegovini	13
SAŽETAK	15
PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI	16
Adekvatna regulacija krivičnih djela izazivanja mržnje i poticanja na nasilje u krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta	16
Akcioni plan za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini	17
Zakonsko uređivanje životnih zajednica osoba istog spola	17
Zakon(i) o rodnom identitetu	18
I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE	19
Pravni okvir	19
Institucionalno djelovanje	20
Specijalni izvještaj stanju prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini	
Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine	21
Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba	22
Diskriminacija istospolnih parova	23
Dokumentovani slučajevi diskriminacije	23
Smjernice za djelovanje	24

II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU	25
Pravni okvir	25
Institucionalno djelovanje	25
Dokumentovani slučajevi	27
Smjernice za djelovanje	29
III SLOBODA OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA	30
Pravni okvir	30
Dokumentovani slučajevi	30
Smjernice za djelovanje	32
IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE	33
Pravni okvir	33
Dokumentovani slučajevi	34
Smjernice za djelovanje	35
V PRAVA TRANS* OSOBA	36
Pravni okvir	36
Dokumentovani slučajevi	38
Smjernice za djelovanje	38
VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA	40
Pravni okvir i društvena stvarnost	40
Istraživanje	40
Smjernice za djelovanje	42
VII AZIL	43
Pravni okvir	43
Dokumentovani slučajevi	43
Smjernice za djelovanje	44
VIII MEDIJI	45
Pravni okvir	45
Analiza medijskog izvještavanja u 2016. godini	45
RJEČNIK LGBTI POJMOVA	47
DODATAK	51
Politički sistem Bosne i Hercegovine	51
O Sarajevskom otvorenom centru	53
Autor_ice	54

SPISAK SKRAĆENICA

ARSBiH	Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine
BD	Brčko distrikt
BiH	Bosna i Hercegovina
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
KZ	Krivični zakon
LGBTI	Lezbejke, gej, biseksualne, trans* i interspolne osobe
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
OCD	organizacije civilnog društva
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
RS	Republika Srpska
SOC	Sarajevski otvoreni centar
SPUS	Studentski parlament Universiteta u Sarajevu
ToT	Training of Trainers
UNSA	Univerzitet u Sarajevu

PRAKSE KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Neprocesuiranje napada na Festival Merlinka 2014. i napada na Art kino Kriterion 4. marta 2016. godine

Prvog februara 2014. godine grupa od 14 maskiranih muškaraca nasilno je ušla u Art kino Kriterion u Sarajevu s namjerom da napadne prisutne na diskusiji na Festivalu Merlinka. Napad je trajao manje od minute rezultirajući lakšim povredama tri osobe i teškim psihološkim posljedicama na sve prisutne. Počinioci nedjela pobjegli su netaknuti. Iako je okupljanje bilo prijavljeno 20 dana unaprijed, policija nije bila prisutna u art kinu Kriterion na vrijeme da spriječi napad. Sarajevski otvoreni centar je, nedugo nakon napada, podnio dvije krivične prijave direktno Tužilaštvu Kantona Sarajevo kao i prijavu unutrašnjoj kontroli Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo. Tri godine nakon napada još uvijek nije došlo do podizanja optužnice protiv odgovornih osoba. U novembru 2016. godine, Sarajevski otvoreni centar podnio je apelaciju Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine zbog kršenja prava na slobodu okupljanja LGBTI građanima_kama u slučaju napada na Festival Merlinka.

Art kino Kriterion prepoznato je kao LGBTI inkluzivno mjesto i kao takvo bilo je i metom napada četvrtog marta 2016. godine, kada su četiri mladića upala u kafić. Uzvikivali su pogrдне riječi i koristili govor mržnje prema LGBTI osobama, vrijeđali i prijetili nasiljem, gađali prisutne flašama, pepeljarama i čašama, te prijetili da će spaliti kafić. Jedan momak je povrijeđen, što je utvrđeno ljekarskim pregledom, a fizički je napadnuta i jedna djevojka. Tridesetak osoba, prisutnih u Kriterionu u to vrijeme, preživjelo je teško psihološko maltretiranje. Ni ovaj slučaj ni godinu dana nakon samog napada još uvijek nije procesuiran, a policija još uvijek vrši istragu bez ikakvih konkretnih rezultata.

Nesankcionisanje homofobijom i transfobijom motivisanog nasilja dovodi do njegovog ponavljanja i stvaranja percepcije kod počinitelaca da je ono što čine društveno opravdano. Ovo se jasno može vidjeti iz napada na javne događaje vezane za prava LGBTI osoba, te iz broja napada na aktiviste_kinje čiji se porast može pratiti od 2008. godine. Neophodno je da policija i tužilaštvo preuzmu aktivniju ulogu u adekvantnom procesuiranju napada na LGBTI osobe i aktiviste_kinje kako bi se poslala poruka svim nasilnicima_ama da se homofobija i transfobija neće tolerisati.

*Pozivanje na diskriminaciju i nasilje prema
LGBTI osobama predsjednika
Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu*

U martu 2016. godine Haris Zahiragić, predsjednik Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu prvobitno je preko socijalnih mreža, a zatim i preko medija iznosio svoje diskriminirajuće stavove o LGBTI osobama, koristeći pri tome govor mržnje i pozivajući na „liječenje“ i „obilježavanje“ LGBTI osoba. Zahiragić svojim javnim istupom ne samo da je prekršio Statut Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu, Etički kodeks Univerziteta u Sarajevu, nego i Zakon o zabrani diskriminacije. Dajući izjave kao što su: *„Pa bilo je tu i normalnih ljudi koji su bili ugroženi, zašto njih diskriminišete? 100% je bilo, kako su ta četvorica mogli znati ko je peder a ko nije, pa ne piše na čelu. Premda bi možda i trebalo označiti ih, čisto da ih se može kloniti (ne napadati ih) nego bježati od njih, ne daj Bože bolešćuga raznih.“* ili *„Ja sam normalan, a pederizam, silovatelji, općenje sa djecom ili životinjama – sve su to bolesni ljudi.“* došao je do zaključka da je *„pederizam sistemska i zarazna bolest“*, te kako se LGBTI osobama treba *„medicinski i društveno pomoći“* – čime je jasno i javno iznio svoj stav kako LGBTI osobe treba medikalizirati i segregirati od ostatka društva.

Sarajevski otvoreni centar ovaj slučaj prijavio je Skupštini Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu, Etičkom komitetu, Senatu i Rektoratu Univerziteta u Sarajevu tražeći da se sve ove institucije ograde od ovog stava i tražeći smjenu gospodina Zahiragića s mjesta predsjednika. Ovaj slučaj takođe je prijavljen i Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine i Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

Senat Univerziteta u Sarajevu oglosio se tek u aprilu 2017. godine te je u svom dopisu izložio da su članovi_ice Senata na njegovoj sjednici od 29.03.2017. *„zauzeli jedinstven stav kojim se osuđuje bilo kakav javni istup i djelovanje koje narušava ljudska prava i dostojanstvo, pa se samim tim osuđuje i nastup kojim se vrijeđa lično dostojanstvo LGBT osoba“*. U svom dopisu dalje navode da je Univerzitet u Sarajevu *„uviijek podržavao i bio promotor ljudskih prava, podsticao na tolerantnost i međusobno uvažavanje, insistirajući na pravičnosti i ravnopravnosti, bez obzira na nacionalnost, rasnu, spolnu pripadnost, imovinsko stanje, porijeklo, invaliditet, porodični status i sl.“* Osim načelnih osuda, Senat ni na kakav drugi način nije reagovao na homofobni istup i ponašanje predsjednika Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu.

Ograničavanje slobode okupljanja u slučaju protestnog marša "Nasilje nije normalno"

Sarajevski otvoreni centar je 30.03.2017. prijavio Ministarstvu unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo održavanje protestnog marša za 13.5, povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije, čiji cilj je bio podizanje svijesti javnosti o nedopustivosti nasilja nad LGBTI osobama. S obzirom da je marš planiran na dionici ceste kojom ide saobraćaj, od Vječne vatre do Parlamentarne skupštine BiH, na dan 11.04.2017. zatražena je i saglasnost Ministarstva saobraćaja Kantona Sarajevo. Rok za traženje ove saglasnosti prema Zakonu o osnovama bezbjednosti na putevima u BiH iznosi 15 dana prije održavanja događaja. Prema Zakonu o javnom okupljanju u Kantonu Sarajevo rok za prijavu događaja je 7 dana prije održavanja i tada, ukoliko se događaj odvija na cesti kojom ide saobraćaj, mora biti priložena saglasnost Ministarstva saobraćaja.

Od 04.05. do 11.05. članice Sarajevskog otvorenog centra telefonski su komunicirale s predstavnikom Ministarstva saobraćaja i primale oprečne informacije, a Ministarstvo se nije službeno oglašavalo. Bez rješenja Ministarstva saobraćaja kantona, kada je bilo razumno zaključiti da se skup, u koji su već bili uloženi trud i sredstva, neće moći adekvatno organizovati i pripremiti prema važećim zakonima, 11.05.2017. godine, 48 sati pred sam događaj, na planiranom posljednjem sastanku s policijom radi organizacije protestnog marša, članice Sarajevskog otvorenog centra su zakazale protestno okupljanje pred zgradom Vlade Kantona Sarajevo u istom terminu u kojem je bio planiran protestni marš, jer je tad prema Zakonu o javnom okupljanju Kantona Sarajevo isticao posljednji rok za prijavu javnog skupa koji bi se trebao desiti 13.5. Rješenje Ministarstva saobraćaja stiglo je 11.05.2017. u 16:08h što je bilo prekasno za izvršavanje daljnjih koraka kako bi se marš organizovao i održao, te prekasno da se ispoštuje zakonska obaveza da organizator tj. Sarajevski otvoreni centar javnost najkasnije 48 sati unaprijed obavijesti o promjeni režima saobraćaja putem medija prema Zakonu o osnovama bezbjednosti na putevima u BiH. Nepoštivanje ove odredbe učinili bi Rješenje nevažećim te svakako spriječilo održavanje marša. Rješenje je stiglo 5 sati nakon press konferencije u kojoj su članice Sarajevskog otvorenog centra javnost upoznale s otkazivanjem marša zbog administrativne šutnje Ministarstva saobraćaja, najavile da se radi o kršenju slobode okupljanja, i najavile novi protestni skup.

Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo tako je administrativnom šutnjom i jasnim ignorisanjem zahtjeva Sarajevskog otvorenog centra prekršilo pravo na slobodu okupljanja LGBTI osoba u Kantonu Sarajevo.

DOBRE PRAKSE

Izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine

Usvajanjem izmjena i dopuna Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine u julu 2016. godine, Bosna i Hercegovina (BiH) je konačno dobila unaprijeđen zakonski okvir za zaštitu od diskriminacije.

Kroz ove izmjene zakona seksualna orijentacija i rodni identitet su konačno terminološki ispravno imenovane kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija. Pored toga, kao zabranjeni osnov diskriminacije navedene su i spolne karakteristike, čime je BiH postala prva država u jugoistočnoj Evropi koja kroz svoj sveobuhvatni zakon o zabrani diskriminacije predviđa i zaštitu interseksualnih osoba od diskriminacije u svim oblastima života. Zakon konačno na pravi način reguliše zaštitu lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans* i interseksualnih (LGBTI) osoba od diskriminacije.

Sarajevski otvoreni centar, kao jedna od vodećih zagovaračkih organizacija za ljudska prava u Bosni i Hercegovini aktivno je radio na izradi i usvajanju ovih amandmana, te je bio dijelom radne grupe Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i uzeo aktivno učešće i u javnoj raspravi prilikom izrade prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH tokom 2015. i 2016. godine.

Izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine

U aprilu 2016. godine usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine koji je na snagu stupio u junu 2016. godine. Ovim izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH, krivična djela počinjena iz mržnje definisana su kao *svako krivično djelo učinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog porijekla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe*. Zakonom je takođe predviđeno da će se ovakvo postupanje uzeti kao otežavajuća okolnost ako ovim zakonom nije izričito

propisano teže kažnjavanje za kvalifikovani oblik krivičnog djela učinjenog iz mržnje.

Ovom regulacijom homofobija i transfobija napokon su prepoznate kao otežavajuća okolnost izvršenja krivičnih djela te su određene više kazne za njihove počinitelje.

Sarajevski otvoreni centar u sklopu Koalicije za borbu protiv govora mržnje i zločina iz mržnje predlagao je i zagovarao za ove izmjene od 2012. godine, a prvobitna inicijativa za ovakvu izmjenu podnesena je 2010. godine kada su izmjenjeni krivični zakoni Republike Srpske i Brčko distrikta.

Sada kada FBiH ima adekvatan pravni okvir za borbu protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje, ne smije ostati samo na tome, nego treba uvesti i obavezne programe obuke policijskog osoblja, te predstavnička pravosudnih institucija da bi se usvojena regulacija adekvatno primjenjivala u svim budućim slučajevima.

Akcioni plan realizacije prijedloga mjera za sprečavanje pojava diskriminacije u Bosni i Hercegovini

U aprilu 2016. godine Dom naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine usvojio je Izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini uz Akcioni plan realizacije prijedloga mjera za sprečavanje pojava diskriminacije u Bosni i Hercegovini, koje je izradilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. Izvještaj o pojavama diskriminacije u BiH zasnovan je na podacima nadležnih institucija i podacima iskazanim u godišnjim izvještajima Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, a Ministarstvo je u njega uključilo i mjere vezane za ljudska prava LGBTI osoba.

Akcioni plan Vijeća ministara BiH koji prati ovaj Izvještaj sadrži 32 mjere i aktivnosti od kojih se 6 odnosi direktno na smanjenje diskriminacije LGBTI osoba, i to:

1. Inicirati izmjene i dopune Zakona o zdravstvenoj zaštiti kako bi se omogućila medicinska promjena spola
2. Inicirati izmjene i dopune Zakona o matičnim knjigama Brčko

distrikta BiH

3. Usaglasiti odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova i Zakona o zabrani diskriminacije kojim se definiraju pojmovi seksualna orijentacija i rodni identitet
4. Izraditi Akcioni plan za smanjenje diskriminacije LGBT osoba
5. Pokrenuti edukacije koje uključuju temu borbe protiv homofobije i predrasuda unutar institucija, a posebno sudija, tužitelja, policijskih službenika i državnih službenika o diskriminaciji LGBT osoba.
6. Inicirati izmjene i dopune Krivičnih zakona entiteta BiH i BDBiH s ciljem uključivanja odredbe o zločinu iz mržnje i na temeljima seksualne orijentacije i rodnog identiteta

Do sada niti jedna od navedenih mjera nije realizirana u potpunosti, osim uvođenja ispravnih termina seksualna orijentacija i rodni identitet u Zakon o zabrani diskriminacije BiH te sam Akcioni plan ostaje jedan od početnih koraka kojim je prepoznat, doduše, tek mali broj mjera za uklanjanje diskriminacije prema LGBTI osobama, ali jeste primjer za dalji rad institucija na unapređenju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH.

SAŽETAK

Dvije hiljade šesnaesta i početak 2017. godine u odnosu na svoje prethodnice ne donose značajne promjene u kontekstu broja slučajeva kršenja ljudskih prava LGBTI osoba koje Sarajevski otvoreni centar dokumentuje. Broj slučajeva diskriminacije i nasilja na osnovu seksualne orijentacije koju je Sarajevski otvoreni centar dokumentovao nije se smanjio, kao ni broj LGBTI osoba koje su kontaktirale Sarajevski otvoreni centar u potrazi za pomoći pri traženju azila, promjeni oznake spola u dokumentima, adekvatnoj psihološkoj podršci ili pri vađenju dokumenata koji su potrebni da bi se sklopio brak/ istospolno partnerstvo u državama u kojima je to moguće.

Posebno zabrinjava porast nasilja u porodici i međuvršnjačkog nasilja motivisanog seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom, te sve češće otvoreno i javno izražavanje homofobnih i transfobnih stavova unutar akademskih institucija i akademske zajednice. Jasno je da je pored izmjena zakona i javnih politika, neophodno da institucije u BiH razviju konkretne programe i mjere djelovanja u cilju suzbijanja netolerancije, ksenofobije, nasilja i diskriminacije, a poticanja društvene inkluzije LGBTI osoba.

Svakako je za pohvalu unapređenje zakonskog okvira u BiH kroz izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije i uvođenje spolnih karakteristika kao zaštićenog osnova, izmjene i dopune Krivičnog zakona FBiH i regulaciju krivičnih djela počinjenih iz mržnje, ali neophodno je ove zakonske novitete uvesti u obaveznu edukaciju državnih službenika, predstavnika pravosuđa i policije, kao i o njima informisati javnost da bi se doprinijelo njihovoj boljoj primjeni i ostvarenju njihove svrhe. Prvi korak u tom smjeru svakako je napravljen kroz operativne planove entitetskih vlada i Vijeća Ministara za provedbu Gender akcionog plana, ali ovakav vid djelovanja mora se nastaviti, te biti sveobuhvatniji kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba.

Specijalni izvještaj o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH kao prvi izvještaj ove vrste svakako je osnov za promjenu odnosa prema ljudskim pravima LGBTI osoba u BiH. Izvještaj u analizi stanja i svojim preporukama donosi otklon od saniranja posljedica ka principu proaktivnog unapređenja ljudskih prava LGBTI građana u BiH u cilju poboljšanja

uslova za njihov svakodnevni život u BiH i poštivanje njihovog ljudskog dostojanstva.

PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI

Adekvatna regulacija krivičnih djela izazivanja mržnje i poticanja na nasilje u krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta

Sarajevski otvoreni centar, u okviru Koalicije za borbu protiv govora mržnje i zločina iz mržnje, od 2013. godine zagovara regulaciju krivičnih djela počinjenih iz mržnje, ali i izazivanja mržnje i poticanja na nasilje. U toku 2016. godine Sarajevski otvoreni centar je uz saradnju sa Gender centrom Republike Srpske radio na uključanju amandmana Koalicije u Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske, te je ostvario uspješnu saradnju sa članovima radne grupe za izradu ovog zakona. Početkom 2017. godine Sarajevski otvoreni centar i Asocijacija za demokratske inicijative održali su sastanak s predstavnikom Federalnog ministarstva pravde gdje su takođe predstavili amandmane Koalicije na Krivični zakon FBiH te zagovarali njihovo usvajanje.

Izmjene koje Koalicija predlaže uključuju unapređenje krivičnog djela *izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti* u krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta tako da ono uključuje svako izazivanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti među različitim društvenim grupama u BiH, te da umjesto samo sadašnja tri, pokrije sve zaštićene karakteristike koje su predviđene i regulacijom krivičnih djela počinjenih iz mržnje.

Neophodno je da se krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta adekvatno regulišu izazivanje mržnje i poticanje na nasilje, da bi se spriječila nekažnjivost ovih krivičnih djela motivisanih homofobijom i transfobijom, kao i da bi se prevenirala eskalacija ovakvih ponašanja u krivična djela motivisana mržnjom.

Akcioni plan za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Iako su u godišnje operativne planove za ravnopravnost spolova Vlade Republike Srpske i Vlade Federacije BiH za 2016. godinu prvi put uključene konkretne aktivnosti koje se odnose na ljudska prava LGBTI osoba, borba za ravnopravnost LGBTI osoba ipak zahtijeva intenzivnije aktivnosti i sistemski pristup.

S tim u vezi preporučujemo da se, prateći Preporuku CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, i vodeći se obavezom implementacije mjera iz Akcionog plana realizacije prijedloga mjera za sprečavanje pojava diskriminacije u BiH, izradi višegodišnji Akcioni plan za ravnopravnost LGBTI osoba koji će u ključnim oblastima odrediti jasne aktivnosti koje se moraju poduzeti od strane države, entiteta, Brčko distrikta i kantona. Kako promjene i aktivnosti više ne bi zavisile od inicijativa individua iz organizacija civilnog društva te pojedinih dobronamjernih (osoba iz) institucija, potrebno je napraviti jasan plan na čemu se radi i ko je odgovoran za koju aktivnost. Samo tako se može doći do sistemskog poboljšanja ljudskih prava i društvenog prihvatanja LGBTI osoba.

Zakonsko uređivanje životnih zajednica osoba istog spola

LGBTI osobe, a samim tim i istospolni parovi bosanskohercegovačka su realnost i sastavni dio društva. Nažalost, važeći pravni okvir ne normira njihove međusobne odnose. Istospolne stabilne emocionalne zajednice porodičnog života tako nemaju mogućnost koristiti svoja ustavom garantovana prava na ličnu slobodu i sigurnost, na privatni i porodični život odnosno dom, na zasnivanje porodice, zaštitu stečene imovine ili na slobodu kretanja i prebivališta isključivo zbog svoje seksualne orijentacije. Kao članica Vijeća Evrope koja teži ulasku u Evropsku uniju, BiH će u narednom periodu morati usvojiti zakonski okvir kojim će regulisati porodična prava istospolnih parova u BiH. Evropski sud za ljudska prava više puta je u svojim presudama, a naročito posljednjom presudom u slučaju *Oliari protiv Italije*, potvrdio da se istospolne zajednice života smatraju porodičnim životom i da u cilju otklanjanja kršenja prava na porodični život, garantovanog Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, države moraju pravno regulisati istospolne zajednice

dajući im minimalno isti opseg prava i obaveza kao vanbračnim zajednicama. Uzimajući u obzir da je u Ustavu BiH određeno da će se Evropska konvencija o ljudskim pravima direktno primjenjivati i da ima pravnu snagu iznad svih ostalih zakona, ovakva obaveza se odnosi i na njene entitete. Prema tome, jasno je da institucije BiH i njenih entiteta imaju obavezu regulisanja istospolnih zajednica života, kako zbog unapređenja svog zakonodavstva tako i radi ostvarivanja ravnopravnosti i što višeg standarda zaštite ljudskih prava svojih građana i građanki.

Zakon(i) o rodnom identitetu

Trans* osobe u BiH diskriminirane su u mnogim oblastima života zbog svog rodnog identiteta i rodnog izražavanja, te ostavljene da se konstantno suočavaju s pravnim vakuumom koji postoji u oblasti regulacije pravne promjene spola. Trans* osobe u BiH oznaku spola u svojim ličnim dokumentima i jedinstveni matični broj mogu promijeniti tek nakon izvršene medicinske prilagodbe spola. Ova izmjena vrši se prema procedurama određenim u ministarstvima zdravstva, koja vrše pregled dokumentacije donesene iz inostranstva, i u ministarstvima unutrašnjih poslova, koja poništavaju stari i izdaju novi jedinstveni matični broj i rješenje na osnovu kojeg osoba može promijeniti ostale lične dokumente. Nepostojanje medicinske i finansijske podrške za transrodne osobe ovaj dugotrajni proces dodatno produžuje i otežava. I endokrinološka terapija i hirurški zahvati moraju se obavljati u inostranstvu, jer to u BiH nije moguće, a zvanični sistem zdravstvenog osiguranja te troškove ne pokriva. To znači da osoba sama snosi troškove svoje tranzicije, uz dodatne troškove koje česti odlasci kod inostranih specijalista donose sa sobom.

Neophodno je da BiH, njeni entiteti i Brčko distrikt regulišu pravnu promjenu spola tako da prepoznaju posebnu ranjivost trans* osoba u procesu tranzicije te da se donesu zakoni kojim će se eksplicitno regulisati prava i slobode transrodnih i transeksualnih osoba. Ovim zakonima potrebno je na sistemski i sveobuhvatan način regulisati procedure promjene imena, oznake spola i jedinstvenog matičnog broja u svim ličnim dokumentima, te je potrebno omogućiti trans* osobama da oznaku spola izmjene u procesu tranzicije bez čekanja na potpunu medicinsku prilagodbu, kako bi se izbjegla dodatna diskriminacija.

I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE

Pravni okvir

Ustav BiH u članu 2. zabranjuje diskriminaciju na različitim osnovama. Nažalost, seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike, značajne osnove za LGBTI osobe, nisu uključene u ovu iscrpnu listu na osnovu koje je zabranjena diskriminacija.

Prvi zakon koji je propisao zabranu diskriminacije na osnovu spola i "spolne orijentacije" jeste **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH** iz 2003. godine. Usvajanjem Zakona o zabrani diskriminacije 2009. godine, zabranila se diskriminacija na osnovu "spolnog izražavanja i/ili orijentacije" u svim oblastima javnog života, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, dostupnost usluga itd. Usvajanjem izmjena i dopuna Zakona o zabrani diskriminacije BiH Bosna i Hercegovina je konačno dobila unaprijeđen zakonski okvir za zaštitu od diskriminacije. Kroz ove izmjene zakona, **seksualna orijentacija i rodni identitet su konačno terminološki ispravno imenovane** kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija. Pored toga, kao zabranjeni osnov diskriminacije navedene su i "spolne karakteristike", čime **BiH postaje prva država u jugoistočnoj Evropi koja kroz svoj sveobuhvatni Zakon o zabrani diskriminacije BiH predviđa i zaštitu interspolnih osoba od diskriminacije u svim oblastima života**. Zakon konačno na pravi način reguliše zaštitu lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans* i interspolnih (LGBTI) osoba od diskriminacije.

Iako je samim Zakonom o zabrani diskriminacije BiH predviđena obaveza da se zakoni na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou usklađuju s njim, i dalje veliki broj zakona ne uključuju seksualnu orijentaciju, rodni identitet i/ili spolne karakteristike kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija. Posebno je zabrinjavajuće u kontekstu ljudskih prava LGBTI osoba što se u zakonima u oblasti rada i zapošljavanja, socijalnog i zdravstvenog osiguranja, između ostalih, vrlo često pod zabranom diskriminacije navodi mnogo restriktivnija lista zaštićenih karakteristika, nego što je to slučaj u Zakonu o zabrani diskriminacije BiH.

Institucionalno djelovanje

Institucionalni okvir za zaštitu od diskriminacije i dalje je izrazito slab. I dalje se ne prikupljaju i **ne prate informacije o diskriminaciji**. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH nije uspostavilo bazu podataka (što se trebalo uraditi u roku od 90 dana nakon usvajanja Zakona o zabrani diskriminacije 2009. godine). Dosadašnji predmeti na sudovima koji se odnose na diskriminaciju pokazuju da sudski postupci nisu efikasni jer je u nekim slučajevima potrebno i do tri godine da se riješe. Istraživanja pokazuju da LGBTI osobe nemaju povjerenja u pravosudni sistem i da institucije ne rade na sticanju povjerenja LGBTI zajednice.

Institucija ombudsmena BiH ima veoma ograničene resurse da radi na slučajevima diskriminacije. Iako je Zakonom o zabrani diskriminacije predviđeno da Odjel za eliminaciju svih oblika diskriminacije pri Instituciji ombudsmena dobije posebna budžetska sredstva za ovu svrhu, to se nikad nije desilo. Generalno, Institucija ombudsmena nema kapacitete za intenzivno zagovaranje prava LGBTI osoba. Kako je konstatovano u Specijalnom izvještaju o pravima LGBT osoba u BiH koji je izradila Institucija ombudsmana za ljudska prava od stupanja na snagu Zakona o zabrani diskriminacije, **u Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine registrovano je oko 40 predmeta diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije od 2009. do 2016. godine**, s tim što je većina predmeta otvorena po službenoj dužnosti „ex officio” ili po prijavama nevladinih organizacija.

Sudije_kinje i tužitelji_ice širom zemlje malo se ili nimalo obrazuju u vezi sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH. Najveći problem predstavlja nepostojanje obavezne formalne obuke za sudije_tkinje i tužitelje_ice o diskriminaciji i pravima LGBTI osoba. Da nije treninga organizacija civilnog društva, edukacije o pravima LGBTI osoba ne bi nikako ni bilo. Sarajevski otvoreni centar je tokom 2016. edukovao dvadeset sudija_tkinja.

Specijalni izvještaj stanju prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

U septembru 2016. godine Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH objavila je **Specijalni izvještaj o stanju prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini**, čiji cilj je utvrđivanje trenutnog stanja i stvarnog pristupa ljudskim pravima od strane pripadnika LGBT zajednice, ukazivanje nadležnim tijelima koje mjere je potrebno poduzeti radi unapređenja položaja ove populacije, kao i podizanje svijesti građana Bosne i Hercegovine i informisanje javnosti o trenutnom stepenu ostvarivanja prava LGBT osoba. Kao polazna osnova za izradu izvještaja korišteni su međunarodni standardi ljudskih prava, te preporuke UN tijela, UPR i regionalnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava.

U zaključku ovog specijalnog izvještaja, **Ombudsmeni iz BiH su iznijeli niz preporuka u različitim domenima**. Ukazali su da bi nosioci javnih funkcija trebali otvorenije istupati u zaštiti LGBTI građana, ki, povodom pojedinačnih incidenata ali i generalno, jer i dalje živimo u relativno konzervativnom društvu u kojem je prisutan jak utjecaj vjerskih organizacija. Istaknuta je činjenica da prema saznanjima Ombudsmena BiH nije bilo slučajeva diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije koji su dobili sudski epilog. Ombudsmeni su posebno ukazali na to da „pravo na slobodu okupljanja podrazumijeva ne samo pasivan odnos države prema mirnim okupljanjima, već zahtijeva proaktivnu ulogu, što podrazumijeva pružanje zaštite grupama koje koriste pravo na mirno okupljanje, odnosno osiguranje okupljanja prilikom kojih javno izražavanje stavova pojedinih grupa ne odgovara ili je neprihvatljivo za neke druge grupacije. Organi za održavanje reda i krivičnog gonjenja u tom kontekstu trebali bi biti dodatno educirani i senzibilizirani za rad sa LGBT zajednicom radi postizanja višeg stepena tolerancije i lične sigurnosti.“ Izdate su konkretne preporuke policijskim agencijama u Bosni i Hercegovini. Tako je ukazano na probleme u pravosuđu i date su odgovarajuće preporuke Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH i entitetskim Centrima za edukaciju sudija i tužilaca, prevashodno u smjeru kontinuirane edukacije pravosudnog osoblja. Nadalje su izdate preporuke nadležnim ministarstvima pravde i svim kazneno-popravnim ustanovama da u saradnji sa Institucijom ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine sačine sveobuhvatan program obuke zatvorskih službenika i pristupe izradi Priručnika za edukaciju zaposlenih

o LGBT temama. Takođe je izdata preporuka svim javnim servisima kao i svim medijskim kućama, štampanim i elektronskim medijima u BiH da rade na podizanju svijesti i promociji prava LGBT osoba u cilju senzibiliziranja javnosti i podizanja svijesti o njihovim pravima. Političkim partijama Institucija Ombudsmena je preporučila da u svoje programe uvrste teme zaštite od diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Pravnim fakultetima u BiH je upućena preporuka da analiziraju sadržaj obavezne literature koja se koristi u nastavi kako bi homoseksualnost bila tretirana kao prirodna varijacija seksualne orijentacije, a ne kao devijacija ili bolest. Kliničkim centrima i bolnicama u BiH je pak preporučeno da sistemski i kontinuirano vrše edukaciju medicinskog osoblja koje bi moglo pratiti proces tranzicije transseksualnih osoba i pružiti neophodnu medicinsku pomoć, te da poduzimaju mjere u cilju osiguravanja medicinskog kadra koji bi mogao vršiti kompletan medicinski proces promjene spola. Takođe su izdate i druge preporuke, među kojima i sugestije za izmjene određenih zakona u kontekstu regulacije zajednica života osoba istog spola i pojednostavljenja i olakšanja pravne promjene oznake spola i ličnih dokumentata.

Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba

U 2016. godini Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar Republike Srpske i Gender centar Federacije BiH pružili su značajnu potporu ravnopravnosti LGBTI osoba te su u **godišnje operativne planove po Gender akcionom planu** za 2016. godinu uključile konkretne mjere vezane za prava LGBTI osoba. Ove tri institucije saradivale su sa Sarajevskim otvorenim centrom na mapiranju potreba za provedbu Preporuke CM/Rec(2010)5 Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, što je rezultiralo uvođenjem pojedinih mjera u godišnje operativne planove vlada entiteta i Vijeća ministara BiH.

U aprilu 2016. godine, Vijeće ministara BiH usvojilo je **jednogodišnji Akcioni plan za suzbijanje diskriminacije** koji je uključivao šest mjera koje su za cilj imale unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba.

Uspješno zagovaranje organizacija civilnog društva rezultiralo je preuzimanjem obaveze od strane Ministarstva za ljudska prava i

izbjeglice BiH da radi **na izradi strategije za ljudska prava i strategije za suzbijanje diskriminacije**. Obje strategije trebale bi uključivati pitanja vezana za prava LGBTI osoba, a predstavnici_e civilnog društva su uključeni_e u radne grupe za izradu ovih dokumenata. Iako je planirano da obje strategije budu završene do kraja 2016. do aprila 2017. godine rad na njihovoj izradi nije napredovao od nekoliko inicijalnih sastanaka, niti je Ministarstvo dostavilo bilo kakvu informaciju učesnicima_cama radnih grupa o daljnjem planu rada ili aktivnosti.

Agencija za ravnopravnost spolova krajem 2016, i početkom 2017. godine takođe je započela rad na **oformljavanju radne grupe za izradu Akcionog plana za unapređenje ravnopravnosti LGBTI osoba**, međutim do završetka izrade ovog izvještaja entiteti još uvijek nisu imenovali svoje predstavnike za radnu grupu, te proces stagnira. Izradu ovog Akcionog plana predvidjelo je i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u svom Akcionom planu realizacije prijedloga mjera za sprečavanje pojava diskriminacije u Bosni i Hercegovini.

Diskriminacija istospolnih parova

Porodični zakoni u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu regulišu brak i vanbračnu zajednicu kao zajednicu žene i muškarca. Međutim, sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava direktno obavezuje BiH, kao zemlju članicu Vijeća Evrope, da svoje zakonodavstvo proširi tako da prizna prava (i obaveze) koje proizlaze iz zajednice istospolnih parova jer je mišljenje Suda da su istospolni parovi u stabilnim, *de facto*, vezama zaštićeni članom 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama. Nažalost, **nije bilo pokušaja da se zakonski urede životne zajednice za istospolne parove** na bilo kojem nivou vlasti u BiH.

Dokumentovani slučajevi diskriminacije

Sarajevski otvoreni centar dokumentovao je četiri **slučaja diskriminacije u 2016. godini, i 3 slučaja u prvom kvartalu 2017. godine**. Tri slučaja odnosila su se na diskriminaciju LGBTI osoba u sektoru uslužnih djelatnosti, na zabrane ulaženja ili diskriminatorne odredbe ponašanja u kafićima. Od ostalih dokumentovanih slučajeva: jedan slučaj odnosio se na diskriminaciju na poslu, dva

na diskriminatorne sadržaje udžbenika koji se koriste na visokoškolskim ustanovama i jedan slučaj javnog poticanja na diskriminaciju LGBTI osoba.

U januaru 2016. godine, preduzeće s kojim je Sarajevski otvoreni centar imao saradnju odbilo je lijepiti plakate koji su najavljivali festival „Merlinka“. Zbog ovoga je Sarajevski otvoreni centar protiv tog preduzeća pokrenuo sudski spor za diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije u pružanju usluga. Tokom 2017. godine održano je pripremno ročište, te se očekuje glavna rasprava i dalji sudski postupak.

Smjernice za djelovanje

- Provoditi Zakon o zabrani diskriminacije BiH, izradom i usvajanjem višegodišnje javne politike za ravnopravnost LGBTI osoba, koja bi se primjenjivala u čitavoj državi, i koja bi predviđala konkretne i realistične mjere na državnom, entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou.
- Na osnovu preporuka iz Specijalnog izvještaja Institucije ombudsmena, unaprijediti zakone i podzakonske akte, te prava i potrebe LGBTI osoba uključiti u sve javne politike na svim nivoima vlasti, zaustavljajući tako institucionalno ignorisanje ove manjinske i deprivilegovane grupe.
- Uvesti LGBTI specifične module u obrazovanje budućih nastavnika_ca, policajaca_ki, sudija_kinja i tužitelja_ica.
- Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt) kojima bi se zakonski priznale istospolne zajednice i definisale dužnosti i prava zajedničkog života dvije osobe u istospolnoj zajednici (sa posebnim fokusom na socijalna i ekonomska prava).

II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU

Pravni okvir

U **aprilu 2016. Parlament Federacije BiH usvojio je Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH** kojim su između ostalog regulisana krivična djela počinjena iz mržnje u FBiH. Šest godina nakon prve inicijative za regulisanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje, sada oba entiteta i Brčko distrikt svojim krivičnim zakonima predviđaju više kazne za ovakva krivična djela.

Odredbe kojima se sankcioniše poticanje na mržnju, govor mržnje i nasilje sadržane su u krivičnim zakonima oba entiteta i Brčko distrikta, ali su, nažalost, ograničene isključivo na zabranu izazivanja mržnje i poticanja na nasilje na nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi. S ovakvim zakonskim okvirom nemoguće je sankcionisati poticanje na mržnju i nasilje prema LGBTI osobama koje prevladava na internetskim portalima i društvenim mrežama, a koje nerijetko preraste u diskriminaciju i krivična djela počinjena iz mržnje. Krivični zakoni oba entiteta i Brčko distrikta, dakle, trebali bi biti izmijenjeni u cilju proširenja broja osnova na kojima je zabranjeno izazivati mržnju, netrpeljivost i razdor, što bi pratilo i one osnove trenutno prepoznate i institutom krivičnih djela počinjenih iz mržnje, koje – između ostalog – uključuju i seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Institucionalno djelovanje

Policija i pravosuđe i dalje ne prikupljaju sistematski informacije o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovu roda, seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika. Sarajevski otvoreni centar je tokom 2016. uputio dopise svim kantonalnim tužilaštvima u FBiH, te tužilaštvima u Republici Srpskoj vezano za broj slučajeva krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. U odgovorima koje smo dobili jasno je naznačeno da ne vode evidenciju na taj način (evidencija se vodi samo po vrsti krivičnog djela), niti da su u okviru svog rada bili upoznati sa slučajevima krivičnih djela na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta tokom 2016. godine.

Edukacija policijskih službenika_ca, sudija i sutkinja i tužitelja_ica i dalje najviše zavisi od civilnog sektora i međunarodnih organizacija. Krivična djela počinjena iz mržnje na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika površno su ili nikako uvedena u obuku policijskih akademija, dok permanentna i specijalistička policijska obuka i programi obuke sudija_tkinja i tužitelja_ica uopšte ne obrađuju ova krivična djela sistematski i konzistentno.

Sarajevski otvoreni centar u saradnji sa Misijom OSCE-a u BiH i u 2016. godini radio je na **treninzima za policiju i pripravnike_ce sudova i tužilaštava**. Tako je u toku 2016. godine Sarajevski otvoreni centar proveo program obuke *training the trainer* za policijske službenike_ce 9 kantonalnih ministarstava (Ministarstvo kantona Sarajevo sličnu obuku prošlo je ranije). Nakon ToT programa, kantonalni MUP-ovi su najavili da će policajci_ke koji su prošli ovaj trening educirati svoje kolege_ice o pravilnom procesuiranju krivičnih djela počinjenih iz mržnje tokom 2017. godine u sklopu permanentne obuke.

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) objavila je svoj treći izvještaj o Bosni i Hercegovini u kojem ističe da vlasti, između ostalog, trebaju, zajedno sa nevladinim i međunarodnim organizacijama, izraditi **sveobuhvatnu strategiju suzbijanja govora mržnje** kao i aktivnosti za unapređenje tolerancije prema LGBT osobama. Na osnovu nalaza svog trećeg izvještaja o BiH, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) preporučila je vlastima u BiH da: (i) izvrše ocjenu obuka na temu krivičnih djela počinjenih iz mržnje za policijske službenike, tužioce i sudije kako bi se napravila potrebna poboljšanja; (ii) nastave da izvode i proširuju programe obuka; (iii) da se tim obukama na odgovarajući način obuhvati i nasilje nad povratnicima, vjerskim zajednicama i LGBT osobama.

Na 1141. sastanku Stalnog Vijeća OSCE-a Evropska unija izrazila je zabrinutost zbog izvještaja i navoda o nasilju nad gej muškarcima u Čečeniji, te je navela da takvo ponašanje predstavlja krivična djela i kršenje međunarodnih obaveza Ruske Federacije, od čijih vlasti je zatraženo da se jasno distanciraju do takvog ponašanja i zaustave nasilje osiguravajući svim građanima_kama Čečenije sigurnost i poštivanje njihovih ljudskih prava. Bosna i Hercegovina kao potencijalna država kandidatkinja takođe se pridružila ovoj izjavi Evropske unije.

Dokumentovani slučajevi

Sarajevski otvoreni centar je u 2016. godini dokumentovao **123 slučaja govora mržnje i pozivanja na mržnju i nasilje, i 20 slučajeva krivičnih djela i incidenata motivisanih predrasudama na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta**. Od januara do aprila 2017. godine, Sarajevski otvoreni centar dokumentovao je **42 slučaja govora mržnje i pozivanja na nasilje i mržnju, te 12 slučajeva krivičnih djela i incidenata motivisanih predrasudama** na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta.

Od samog početka 2017. godine kao posebno zabrinjavajuće tendencije pojavili su se **porast nasilja u porodici, izražavanje homofobije i transfobije i međuvršnjačko nasilje** u obrazovnim institucijama. Trend homofobije i transfobije u obrazovnim institucijama, te neadekvatnih odgovora ministarstva obrazovanja i nadležnih institucija na homofobno i transfobno međuvršnjačko nažalost nastavljaju se iz prethodne dvije godine.

Od 12 slučajeva dokumentovanih od januara do aprila 2017. godine, **5 je slučajeva nasilja u porodici**, koji su varirali od prijetnji i ucjena, bespravnog oduzimanja slobode i zabrana kretanja, nasilja i nanošenja tjelesnih ozljeda, do prisilnog liječenja. Počinitelji u svim ovim slučajevima bili su roditelji ili braća i sestre uz podršku šire porodice.

Homofobno i transfobno međuvršnjačko nasilje kontinuiran je problem i u 2 slučaja u 2017. godini. Takvi slučajevi prijavljeni su nadležnim ministarstvima unutrašnjih poslova i centrima za socijalni rad i mada su ove institucije reagovale u saradnji sa školama da zaustave nasilničko ponašanje u konkretnim slučajevima, i dalje je **evidentan nedostatak konkretnog institucionalnog plana za suzbijanje međuvršnjačkog nasilja i razvijanja inkluzivne i tolerantne obrazovne sredine, koja bi uključivala i LGBTI perspektivu**.

Homofobija i transfobija u obrazovnim institucijama takođe nastavljaju biti veliki problem. **Senat Univerziteta u Sarajevu tek je 29.03.2017. na svojoj sjednici osudio homofobni i transfobni govor bivšeg predsjednika Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu iz marta 2016. godine**.

U aprilu 2017. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu organizovana je promocija knjige *Nelagoda s medijima* autorice Fahire Fejzić – Čengić. Autorica ove knjige, ne samo u svom djelu, već godinama kroz svoje knjige promovira ksenofobiju, homofobiju i transfobiju, a predavačica je na ovom Fakultetu.

U knjizi "**Stvarnost i mediji: vrijeme istrošenih ideologija**" iz 2014. godine, autorica homoseksualnost opisuje kao "kič moderni", a homoseksualne osobe kao "osobe zastora", referirajući se na islamskog mistika Ibn Arebia. Gđa Fejzić-Čengić navodi da su homoseksualne osobe nesposobne prihvatiti svoje vlastite granice, svoju ljudsku ograničenost, te su stvarno *osobe zastora*, koje prema tvrdnjama ove autorice imaju zastrt um, oči, vid i sva druga čula. Zastor na čulima je razlog zašto homoseksualne osobe ne mogu dokučiti suštine stvari, niti suštinu svijeta, tvrdi gđa. Fejzić-Čengić. Uz to, naglašeno je i da su ljudska prava samo ona prava koja imaju historijsko i vertikalno utemeljenje, a s druge strane navodi da je homoseksualni odnos ipak pravo i sloboda ljudskog izbora, no da ga homoseksualna osoba kao "zastrta i neuka" mora konzumirati intimno i privatno. Kako bi pojasnila *historijsko i vertikalno utemeljenje* ljudskih prava, autorica uzima u obzir da postojanje "ovakve konzumacije" postoji oduvijek, ali to "seksualno stanje" treba zadržati u intimna četiri zida. Ovim kontradiktornim tvrdnjama autorica ujedno tvrdi da je pravo na homoseksualni odnos ljudsko pravo, ali da se to ljudsko pravo može praktikovati isključivo u svoja "četiri intimna zida", što ukazuje na nerazumijevanje pravne, političke i filozofske ideje ove vrste prava. Ova tvrdnja se nastavlja daljnjim kontradiktornostima, u kojima se homoseksualnost, odnosno potreba homoseksualaca za "ishodima izvan četiri zida", naziva novumom XXI stoljeća, te ovo navođenje ponovno ukazuje na neupućenost u suštinske potrebe homoseksualnih osoba, koje se ni u kom slučaju ne odnose na seksualne "ishode" izvan četiri zida. Kako bi pojasnila pojam ishoda izvan četiri zida, autorica opisuje način nastajanja ove "izopačenosti", naime ona tvrdi da je ovaj "novum" XXI stoljeća baziran na šoku, koji šokira, preoblikuje i zaustavlja u prirodnom razvoju. U zaključku ovog dijela koji se temelji na govoru mržnje, gđa. Fejzić-Čengić piše da se na način na koji se homoseksualne osobe "seksualno prazne", ne prazne ni divlje, pa ni domaće životinje.

U djelu "**Nelagoda s medijima**" iz 2016. godine autorica objašnjava pojam logosa para, gdje kaže da par predstavlja muškarca i ženu, te da stvaranje u paru ima smisla *samo u paru*. Takođe je navedeno

da je "rutinska modernizacija" oponašanje šejtana/Dedžala.

Sarajevski otvoreni centar tražio je od Dekanata Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu da osudi homofobne i transfobne izjave, i jasno potvrdi posvećenost zaštiti ljudskih prava LGBTI osoba, kao i od Senata Univerziteta Sarajevo da zajednički organizuju edukaciju osoblja Univerziteta kojom bi se ono senzibiliziralo za rad sa LGBTI osobama u cilju očuvanja ugleda Univerziteta kao visokoškolske ustanove koja njeguje principe poštivanja i zaštite ljudskih prava.

Smjernice za djelovanje

- Izmijeniti i dopuniti krivične zakone sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt) te odredbe o poticanju na mržnju i nasilje proširiti da uključuju i seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao zaštićene osnove.
- S ciljem borbe protiv homofobije i predrasuda unutar institucija, konstantno educirati i informirati sudije i sutkinje, tužitelje_ice, policijske službenike_ce i državne službenike_ce o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje i poticanju na mržnju i nasilje prema LGBTI osobama.
- Unaprijeđena saradnja policije i pravosuđa u procesuiranju krivičnih djela počinjenih iz mržnje nad LGBTI osobama, te sistematsko prikupljanje podataka o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovu roda, seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika.
- Uvesti LGBTI inkluzivne module u nastavne planove i programe pravnih fakulteta i policijskih akademija, te u permanente i specijalističke programe obuke policijskih službenika_ca i ispite za državnu službu.
- Razviti program borbe protiv međuvršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama koji će obuhvatiti i homofobno i transfobno nasilje, kao i programe promocije tolerancije i stvaranja inkluzivnog obrazovnog sistema.
- Edukacija visokoškolskog/akadenskog osoblja kojom bi se ono senzibiliziralo za rad sa LGBTI osobama, te moglo da prepozna, osudi i izbjegne korištenje govora mržnje prema LGBTI osobama.

III SLOBODA OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA

Pravni okvir

Pravo na slobodu okupljanja i udruživanja regulisano je Ustavom BiH, ustavima entiteta i kantona, Statutom Brčko distrikta, zakonima entiteta i kantona. Ovo pravo dodatno je zaštićeno i međunarodnim dokumentima koje je BiH ratificirala ili usvojila u svoj pravni sistem, kao što je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Svi ovi dokumenti garantuju da svi_e građani_ke u BiH imaju pravo na slobodno okupljanje koje smije biti ograničeno samo u cilju zaštite sigurnosti ljudi i imovine.

Iako država ne stvara poticajan okvir za razvoj civilnog društva, niti su usvojene strategije za razvoj civilnog društva, **LGBTI aktivizam se i dalje razvija**. Trenutno u BiH djeluje više organizacija koje rade na zaštiti i promociji ljudskih prava LGBTI osoba. Sve više organizacija civilnog društva LGBTI ljudska prava uključuje u svoj portfolio djelovanja pored svojih primarnih aktivnosti. Ovakav razvoj aktivizma i djelovanja pokazatelj je podizanja svijesti u civilnom društvu da ljudska prava LGBTI osoba nisu specijalna prava, te da kao takva spadaju u široki dijapazon ljudskih prava za koja se zalažu ove organizacije.

Tri godine nakon napada na Festival Merlinka, još uvijek nije došlo do podizanja optužnice protiv odgovornih osoba. U novembru 2016. godine Sarajevski otvoreni centar podnio je apelaciju Ustavnom sudu BiH zbog kršenja prava na slobodu okupljanja LGBTI građanima_kama u slučaju napada na Festival Merlinka.

Dokumentovani slučajevi

U Bosni i Hercegovini se redovno održavaju veliki i vidljivi događaji LGBTI tematike. Sarajevski otvoreni centar je bio domaćin Festivala queer filma Merlinka u 2015. i početkom 2016. godine. Nakon napada na Merlinku 2014, festivali u 2015., 2016. i 2017. godini organizovani su uz adekvatnu podršku i zaštitu policije. Festival Merlinka je gostovao i u Tuzli, 2015., 2016. i 2017. godine. Iako je Merlinka u Tuzli 2016. godine najavljena policiji, policija nije na adekvatan način procijenila opasnost te nije prisustvovala festivalu u Tuzli. Cjelokupnu

zaštitu događaja prepustila je sigurnosnoj agenciji.

Tokom 2016. godine održano je više javnih protesta i događaja koji su tematizirali ljudska prava LGBTI osoba koji su održani uz podršku i prisustvo policijskih službenika_ ca bez nasilja i incidenata.

Međutim, izdvaja se jedan slučaj koji se desio tokom aprila/maja 2017. godine. Sarajevski otvoreni centar je 13.03.2017. prijavio Ministarstvu unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo **održavanje protestnog marša održavanje protestnog marša za 13.5, povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije**, čiji cilj je bio podizanje svijesti javnosti o nedopustivosti nasilja nad LGBTI osobama. S obzirom da je marš planiran na dionici ceste kojom ide saobraćaj, od Vječne vatre do Parlamentarne skupštine BiH, na dan 11.04.2017. zatražena je i saglasnost Ministarstva saobraćaja Kantona Sarajevo. Rok za traženje ove saglasnosti prema Zakonu o osnovama bezbjednosti na putevima u BiH iznosi 15 dana prije održavanja događaja. Prema Zakonu o javnom okupljanju u Kantonu Sarajevo rok za prijavu događaja je 7 dana prije održavanja i tada, ukoliko se događaj odvija na cesti kojom ide saobraćaj, mora biti priložena saglasnost Ministarstva saobraćaja.

Od 04.05. do 11.05. članice Sarajevskog otvorenog centra telefonski su komunicirale s predstavnikom Ministarstva saobraćaja i primale oprečne informacije, a Ministarstvo se nije službeno oglašavalo. Bez rješenja Ministarstva saobraćaja kantona, kada je bilo razumno zaključiti da se skup, u koji su već bili uloženi trud i sredstva, neće moći adekvatno organizovati i pripremiti prema važećim zakonima, 11.05.2017. godine, 48 sati pred sam događaj, na planiranom posljednjem sastanku s policijom radi organizacije protestnog marša, članice Sarajevskog otvorenog centra su zakazale protestno okupljanje pred zgradom Vlade Kantona Sarajevo u istom terminu u kojem je bio planiran protestni marš, jer je tad prema Zakonu o javnom okupljanju Kantona Sarajevo isticao posljednji rok za prijavu javnog skupa koji bi se trebao desiti 13.5. Rješenje Ministarstva saobraćaja stiglo je 11.05.2017. u 16:08h što je bilo prekasno za izvršavanje daljnjih koraka kako bi se marš organizovao i održao, te prekasno da se ispoštuje zakonska obaveza da organizator tj. Sarajevski otvoreni centar javnost najkasnije 48 sati unaprijed obavijesti o promjeni režima saobraćaja putem medija prema Zakonu o osnovama bezbjednosti na putevima u BiH. Nepoštivanje ove odredbe učinili bi Rješenje nevažećim te svakako spriječilo održavanje marša. Rješenje je stiglo 5 sati

nakon press konferencije u kojoj su članice Sarajevskog otvorenog centra javnost upoznale s otkazivanjem marša zbog administrativne šutnje Ministarstva saobraćaja, najavile da se radi o kršenju slobode okupljanja, i najavile novi protestni skup.

Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo tako je administrativnom šutnjom i jasnim ignorisanjem zahtjeva Sarajevskog otvorenog centra prekršilo pravo na slobodu okupljanja LGBTI osoba u Kantonu Sarajevo.

Smjernice za djelovanje

- Stvoriti okvire za podršku institucija organizacijama civilnog društva koje rade na unapređenju ljudskih prava LGBTI osoba.
- Javne skupove LGBTI tematike potrebno je shvatiti kao skupove rizičnog karaktera, te na adekvatan i blagovremen način osigurati od strane policije. Policija i sve druge uključene institucije moraju ozbiljnije pristupiti ovakvim događajima i blagovremeno poduzimati neophodne radnje, imajući na umu da se sloboda okupljanja može ograničiti isključivo na osnovu zakona, a radi ostvarivanja nekog od legitimnih ciljeva iz člana 11, stava 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda: nacionalna sigurnost ili javna sigurnost; sprečavanje nereda ili zločina; zaštita zdravlja ili morala; zaštita prava i sloboda drugih. Osim toga, svako ograničenje prava na slobodu mirnog okupljanja mora biti srazmjerno cilju u čiju je svrhu i određeno.

IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE

Pravni okvir

LGBTI osobe, a samim tim i istospolni parovi bosanskohercegovačka su realnost i sastavni dio društva. **Nažalost, važeći pravni okvir (porodični zakoni RS, FBiH i BD) ne normira njihove međusobne odnose**, te tako ne predviđa ni minimum prava koja su neophodna za poštivanje i zaštitu zajednica života osoba istog spola.

Istospolne stabilne emocionalne zajednice porodičnog života tako nemaju mogućnost koristiti svoja ustavom garantirana prava na ličnu slobodu i sigurnost, na privatni i porodični život odnosno dom, na zasnivanje porodice, zaštitu stečene imovine ili na slobodu kretanja i prebivališta isključivo zbog svoje seksualne orijentacije, a nipošto zato što su im ta prava manje važna ili nužna. Onemogućavajući im korištenje nabrojanih osnovnih prava i sloboda, BiH diskriminira svoje građane_ke istospolne orijentacije kršeći garanciju jednakosti iz stava 4. člana 2. Ustava BiH čime ujedno krši i obećanje iz stava 1. člana 2. Ustava da će BiH i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Kao članica Vijeća Evrope koja teži ulasku u Evropsku uniju, BiH će u narednom periodu morati izmijeniti svoj zakonski okvir tako da reguliše prava istospolnih parova u BiH. **Ova obaveza BiH proizlazi iz njenog članstva u Vijeću Evrope, ali i presuda Evropskog suda za ljudska prava.** Više preporuka Vijeća Evrope nalaže da zemlje članice poštuju privatni i porodični život svake osobe i zagovara ukidanje diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, te – iako ne podržava omogućavanje istospolnih brakova – implicira ostvarivanje prava na **sklapanje istospolnih građanskih zajednica izjednačavanjem njihovog položaja minimalno sa položajem heteroseksualnih vanbračnih parova.**

Takođe, Evropski sud za ljudska prava više puta je u svojim presudama, a naročito posljednjim presudama u **slučajevima Valianatos protiv Grčke i Oliari protiv Italije**, potvrdio da se istospolne zajednice života smatraju porodičnim životom i da u cilju otklanjanja kršenja prava na porodični život garantovanog Evropskom konvencijom

o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, države moraju pravno regulisati istospolne zajednice dajući im minimalno isti opseg prava i obaveza kao vanbračnim zajednicama.

Uzimajući u obzir da je u Ustavu BiH određeno da će se Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama direktno primjenjivati i da ona ima pravnu snagu iznad svih ostalih zakona, ova kva obaveza se odnosi i na njene entitete. Prema tome, jasno je da institucije Bosne i Hercegovine i njenih entiteta imaju obavezu regulisanja istospolnih zajednica života kako zbog unapređenja svog zakonodavstva tako i radi ostvarivanja ravnopravnosti i što višeg standarda zaštite ljudskih prava svojih građana i građanki.

Izveštaj Evropske komisije o napretku Bosne i Hercegovine objavljen 2016. godine prepoznaje da su istospolni parovi kontinuirano institucionalno diskriminirani, jer ne postoji pravni okvir koji im pruža bilo kakva socijalna i ekonomska prava.

U ranije spominjanom ECRI izvještaju koji je objavljen 2016. godine, takođe se preporučuje vlastima u BiH da osiguraju pravni okvir kojim se istospolnim parovima daje mogućnost da njihov odnos bude priznat i zaštićen s ciljem rješavanja praktičnih problema vezanih za društvene prilike u kojima žive.

Dokumentovani slučajevi

Sarajevskom otvorenom centru **u toku 2016. godine obratilo se 8 parova koji su tražili informacije o sklapanju životnih zajednica u zemljama regiona i Evropske unije. Početkom 2017. godine, Sarajevskom otvorenom centru obratila su se dva para kojima je takođe bila potrebna ovakva informacija.**

Iako se vjeruje da je velika većina stanovnika BiH protiv pravnog regulisanja istospolnih zajednica, istraživanje koje je proveo National Democratic Institute iz 2015. godine pokazalo je da je **30% opšte populacije u BiH za to da se istospolnim parovima omogući uživanje svih ekonomskih, socijalnih i drugih prava koja za heteroseksualne parove proizlaze iz braka ili vanbračne zajednice, osim mogućnosti usvajanja djece.**

Smjernice za djelovanje

- Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt) kojima bi se zakonski priznale istospolne zajednice i definisale dužnosti i prava zajedničkog života dvije osobe u istospolnoj zajednici (sa posebnim fokusom na socijalna i ekonomska prava).

V PRAVA TRANS* OSOBA

Pravni okvir

Trans* osobe u BiH diskriminirane su u svim oblastima života zbog svog rodnog identiteta i rodnog izražavanja, te ostavljene da se konstantno suočavaju s pravnim vakuumom koji postoji u oblasti regulacije pravne promjene spola.

Trans* osobe u Bosni i Hercegovini oznaku spola u svojim ličnim dokumentima i jedinstveni matični broj mogu promijeniti tek nakon izvršene medicinske prilagodbe spola. Ove procedure regulisane su zakonima o matičnim knjigama entiteta i Brčko distrikta, te internim pravilima ministarstva zdravstva i ministarstva unutrašnjih poslova entiteta i Brčko distrikta. Ova izmjena vrši se prema procedurama određenim u ministarstvima zdravstva koja vrše pregled dokumentacije donesene iz inostranstva te u ministarstvima unutrašnjih poslova koja poništavaju stari i izdaju novi jedinstveni matični broj i rješenje na osnovu kojeg osoba može promijeniti ostale lične dokumente. Nepostojanje medicinske i finansijske podrške za transrodne osobe ovaj dugotrajni proces dodatno produžuje i otežava. **I endokrinološka terapija i hirurški zahvati moraju se obavljati u inostranstvu, jer to u BiH nije moguće, a zvanični sistem zdravstvenog osiguranja te troškove ne pokriva.** To znači da osoba sama snosi troškove svoje tranzicije, uz dodatne troškove koje česti odlasci kod inostranih specijalista donose sa sobom.

Uzmemo li u obzir da se sama hirurška procedura prilagodbe spola dosta dugo čeka, te da prije nje osoba prolazi hormonalnu terapiju usljed koje se njeno tijelo mijenja i poprima karakteristike drugog spola, dolazi do neslaganja u izgledu osobe i podacima o spolu koji su navedeni u ličnim dokumentima. Ovakva praksa dovodi do diskriminacije i neravnopravnosti trans* osoba, te ih prisiljava da iznova objašnjavaju svoj rodni identitet, otkrivaju privatne podatke i nose medicinsku dokumentaciju sa sobom u svim trenucima svog života, kao što su školovanje i polaganje ispita, plaćanje karticom u samoposlugama, odlazak u medicinsku instituciju, prelazak granice, identifikovanje službenoj osobi u nekoj državnoj instituciji i prilikom traženja posla. Činjenica je da, i pored zabrane diskriminacije na osnovu rodnog izražavanja, većina trans* osoba u tranziciji jako

teško može pronaći posao. Gurnute su na sami rub egzistencije.

Neophodno je da Bosna i Hercegovina, njeni entiteti i Brčko distrikt regulišu pravnu promjenu spola tako da prepoznaju posebnu ranjivost trans* osoba u procesu tranzicije te da se donesu zakoni na entitetskom nivou i nivou Brčko distrikta kojim će se eksplicitno regulisati pitanja prava i sloboda transrodnih i transeksualnih osoba. Ovim zakonima potrebno je na sistemski i sveobuhvatan način regulisati proceduru promjene imena, naznake spola u rodnom listu, jedinstvenog matičnog broja i drugih ličnih dokumenata, kao i omogućiti trans* osobama da oznaku spola izmijene u procesu tranzicije bez čekanja na potpunu medicinsku prilagodbu da bi se izbjegla dodatna diskriminacija i marginalizacija. Uz ove zakone potrebno je uvesti i pravilnike kojima će se regulisati procedura prikupljanja medicinske dokumentacije te postupak donošenja mišljenja nadležnog tijela ili komisije, što je osnova za promjenu oznake spola u matičnoj knjizi rođenih i jedinstvenog matičnog broja.

U aprilu 2017. u slučaju A.P. protiv Francuske, Evropski sud za ljudska prava donio je odluku da zahtjev za sterilizaciju trans* osoba kao uslov za pravno prepoznavanje roda predstavlja kršenje ljudskih prava, tačnije Člana 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ova odluka veliki je korak naprijed u zaštiti ljudskih prava trans* osoba, te je osnova da sve zemlje u Evropi izmijene svoje zakonodavstvo da bi omogućile puno poštivanje ljudskih prava trans* osoba, posebno u kontekstu prava na priznavanje roda i prava na tjelesni integritet.

Pored ove odluke, u 2017. godini kao posebno značajan pomak na polju ljudskih prava pominje se i odluka Vlade Švedske po kojoj će svim trans* osobama koje su prisilno sterilisane biti isplaćena odšteta.

Posljednji izvještaj Evropske komisije o napretku Bosne i Hercegovine prepoznaje činjenicu da su transrodne osobe i dalje marginalizirane, a da još uvijek ništa nije poduzeto da se procedura promjene oznake spola pojednostavi, te otvori i za osobe koje žive u drugom rodnom identitetu, odnosno bez potpune medicinske prilagodbe.

ECRI, u svom trećem izvještaju o Bosni i Hercegovini takođe preporučuje i da vlasti reguliraju proceduru i uslove promjene spola u skladu sa smjernicama Vijeća Evrope. Ovim smjernicama potiču se

države članice, pa i BiH, da omogućće izmjenu oznake spola u dokumentima na osnovu života u drugom rodnom identitetu.

Dokumentovani slućajevi

Nužnost usaglašavanja identifikacionih dokumenata sa izgledom jasno se pokazala u istraživanju pod nazivom *Život van zadatih normi: Transrodnost u BiH* koje je Sarajevski otvoreni centar proveo u 2015. godini. Od ukupnog broja trans* osoba koje su sudjelovale u ovom istraživanju, njih **30% je imalo probleme vezane za identifikacione dokumente (lična karta, pasoš, indeks, zdravstvena knjižica, drugo)**. Sve ispitane osobe su se susrele sa problemom prilikom vađenja identifikacionih dokumenata, a zatim i pri utvrđivanju identiteta tokom primanja zdravstvene njege i prilikom prelaska granice. Veliki broj je imao problema prilikom iznajmljivanja stana (njih 75%), te prilikom utvrđivanja identiteta u obrazovnim ustanovama i utvrđivanja identiteta u vezi sa zaposlenjem (njih 50%).

Na pitanje „kada bi postojala zakonska mogućnost da promijenite oznaku spola na svojim dokumentima, da li biste to učinili_e“, **88% osoba je dalo potvrđan odgovor.**

U 2016. godini Sarajevski otvoreni centar kontaktiralo je 5, a u 2017. 2 trans* osobe koje su se raspitivale za mogućnost pravne promjene spola na ličnim dokumentima. Nijedna od ovih osoba nije mogla izmijeniti oznaku spola na dokumentima jer nisu prošle potpunu medicinsku prilagodbu spola.

Smjernice za djelovanje

- Usvojiti i provesti okvirni zakon na državnom nivou kojim bi se jasno definisao pojam *promjena spola* i kojim bi se zakonski pojednostavila i pristupačnijom učinila procedura pravne promjene spola, te omogućila pravna promjena spola na osnovu života u drugom rodnom identitetu bez postavljanja uslova prolaska potpune medicinske prilagodbe spola.
- Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brćko distrikt) kojima bi se zakonski pojednostavila i pristupačnijom učinila procedura pravne

promjene spola, te omogućila pravna promjena spola na osnovu života u drugom rodnom identitetu bez postavljanja uslova prolaska potpune medicinske prilagodbe spola.

- Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt) kojima bi se definisale dužnosti medicinskih institucija da uspostave timove i obuče profesionalce_ke koji_e bi mogli_e pratiti proces i voditi medicinske procedure promjene spola u Bosni i Hercegovini, kao i obavezu zavoda za zdravstveno osiguranje da troškove ovih procedura pokrivaju iz zdravstvenog osiguranja.

VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA

Pravni okvir i društvena stvarnost

Uvrštavanjem spolnih karakteristika kao zabranjenog osnova diskriminacije kroz Izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije u BiH, zakonodavac je prepoznao i stao u zaštitu interspolnih osoba. Ovo je svrstalo **Bosnu i Hercegovinu među mali broj zemalja u Evropi koje su eksplicitno zaštitile interspolne osobe u svom antidiskriminacijskom zakonodavstvu**, što predstavlja izuzetno pozitivan korak u borbi za zaštitu interspolnih osoba. Ipak, pored navedenih pomaka, niz je problema i prepreka s kojima se interspolne osobe susreću, što ih i dalje svrstava u izuzetno ranjivu skupinu. U široj javnosti o temi interspolnosti gotovo da nema riječi, što uz nedostatak informacija o interspolnosti i problemima s kojima se susreću čini interspolne osobe gotovo potpuno nevidljivim i isključenim u bosanskohercegovačkom društvu. U stručnoj literaturi, školskim i fakultetskim udžbenicima te među medicinskim radnicima, i dalje je moguće susresti se s pojmom *hermafroditizam* i *pseudohermafroditizam* za interspolne osobe iako su ovi pojmovi netačni, naučno neutemeljeni i stigmatizirajući za interspolne osobe.

Nadalje, **medicinske procedure o tome kako se tretiraju različiti slučajevi interspolnosti i dalje nisu jasno propisane niti su poznate javnosti**. Postoji velika bojazan da se u javnim medicinskim ustanovama vrše tzv. operacije normalizacije spola, odnosno medicinski i hirurški tretmani nad novorođenčadima koji su vođeni isključivo potrebom estetskog prilagođavanja izgleda bebe i njenih spolnih karakteristika muškom i ženskom spolu u skladu sa društvenim očekivanjima bez da je zdravlje bebe ugroženo. Ovo se kosi sa pristupom koji zagovaraju ljudskopravaške organizacije, ali i veliki broj medicinskih radnika, a koji kaže da, kada ne postoji medicinska hitnost, bilo kakve estetske medicinske zahvate je potrebno odložiti do momenta kada dijete može da da svoju informiranu saglasnost.

Istraživanje

Sarajevski otvoreni centar je u sklopu istraživanja položaja interspolnih osoba¹ tokom 2016. godine kontaktirao **27 zdravstvenih**

1 Tijela koja nadilaze binarnost: Preporuke za unapređenje pravnog i medicinskog pristupa interspolnim osobama u BiH - <http://soc.ba/site/wp-content/up->

ustanova u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu sa pitanjima o broju slučajeva rođenja novorođenčadi koja se mogu okarakterizirati kao interspolna, kakva je procedura postupanja u takvim slučajevima i da li se tada vrše estetske operacije normalizacije spola. **Odgovor je poslalo 7 zdravstvenih ustanova** i to: Univerzitetski klinički centar Tuzla, Županijska bolnica Orašje, Kantonalna bolnica Goražde, Univerzitetski klinički centar Republike Srpske u Banjoj Luci, bolnica „Dr. M. Stojanović“ iz Prijedora, bolnica „Sv. A. Luka“ Doboj, te iz Brčko distrikta JZU „Zdravstveni centar Brčko“.

U navedenim odgovorima je potvrđeno u 4 od 7 ustanova da su u dosadašnjem radu imali zabilježene slučajeve rođenja interspolne novorođenčadi. Ovaj podatak, iako daje samo djelimičnu sliku o ukupnom broju slučajeva interspolnosti u BiH, ipak potvrđuje pretpostavku da su ovakvi slučajevi češći nego što se pretpostavljalo. Prema pojedinim medicinskim procjenama, ali i podacima aktivista, rodi se **1 interspolna na 2000 osoba tipično muškog ili tipično ženskog spola**. Ako uzmemo u obzir da je broj novorođenčadi u BiH na godišnjem nivou oko 30 000, za pretpostaviti je da se godišnje u BiH rodi oko 15 beba sa varijacijama u spolnim karakteristikama, odnosno 15 interspolnih osoba.

Još jedan od zaključaka iz dobijenih odgovora je i taj da se **interspolna novorođenčad upućuju** u veće kliničke centre u Sarajevu, Tuzli, Banja Luci, **ali i izvan države**. Tako je jedna od bolnica navela da je česta praksa da se roditelji s djetetom šalju u Beograd u UDK Tiršovu i Institut za majku i dijete. Iz ovoga se nameće zaključak da bi glavni fokus budućeg djelovanja po pitanju interspolnih osoba trebao biti usmjeren prema gore navedenim većim kliničkim centrima u Sarajevu, Banja Luci i Tuzli.

Pitanje procedure i transparentnog tretiranja slučajeva kada se dijete rodi sa spolnim karakteristikama koje odstupaju od medicinski ustaljenih definicija muškog i ženskog spola i dalje je ostalo nerazjašnjeno. Iz odgovora je **izvjesno da ne postoji jasan i propisan način postupanja u ovakvim slučajevima**. Ovo ostavlja prostor za olako odlučivanje doktora na hirurške zahvate i druge medicinske tretmane koji nisu neophodni za zdravlje djeteta. Nepoznato je da li je roditeljima pružena adekvatna podrška u vidu psihološkog i medicinskog savjetovanja, a što je neophodno da bi mogli donijeti

odluku u najboljem interesu djeteta. Stoga, ovo je jedno od pitanja na kojem će biti neophodno dosta rada. Prije svega, ostvarivanje jačeg kontakta i saradnje sa kliničkim centrima, senzibilizacija medicinskih radnika ali i uključivanje relevantnih institucija kao što su ministarstva zdravstva te Institucija ombudsmena za ljudska prava.

Smjernice za djelovanje

- Saradnja sa medicinskim ustanovama i stručnjacima_ stručnjakinjama, rad na informisanju i senzibilizaciji u vezi s problemima interspolnih osoba te revidiranje medicinskih klasifikacija i izbacivanje iz upotrebe zastarjelih pojmova poput *hermafrodit* i *pseudohermafrodit*.
- Transparentno i dostupno informisanje o procedurama i medicinskom tretmanu u slučaju rođenja interspolnih osoba i zabrana medicinski nepotrebnih hirurških zahvata i medicinskih tretmana normalizacije spola u zdravstvenim ustanovama nad interspolnim osobama bez njihove pune i informisane saglasnosti.
- Uključivanje državnih organa (ministarstva zdravstva) i državnih tijela nadležnih za zaštitu ljudskih prava (ombudsmena) u zaštitu interspolnih osoba.

VII AZIL

Pravni okvir

Početakom 2016. godine u Bosni i Hercegovini usvojen je novi **Zakon o azilu**. I pored zalaganja Sarajevskog otvorenog centra, i drugih organizacija civilnog društva, usvojene izmjene i dopune Zakona o azilu BiH nisu uključile seksualnu orijentaciju i rodni identitet u razloge proganjanja niti su oni eksplicitno prepoznati kao osnove za traženje azila. Izmjenama i dopunama **Zakona o strancima** istospolne zajednice takođe nisu prepoznate kao osnova za dobijanje privremenog boravaka u BiH.

Institucija ombudsmana za ljudska prava u Specijalnom izvještaju o pravima LGBTI osoba u BiH **izdala je preporuke nadležnim organima u oblasti postupanja sa tražiocima azila i strancima**. Između ostalog preporučeno je da se službenicima koji se bave azilom i drugim srodnim strukama osigura obuka, te da LGBTI tražioci _teljice azila tokom procedure traženja azila budu tretirani s poštovanjem, uz informacije i senzibilitet. Potrebno je uspostaviti takve procedure da se LGBTI tražioci _telji azila osjete sigurnima da mogu slobodno govoriti o svojoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, kao i da se adekvatno i sistemski djeluje na socijalnu izolaciju i diskriminaciju koju LGBTI tražioci _teljice azila doživljavaju u azilantskim centrima.

S druge strane, broj osoba iz BiH koje traže azil u Evropskoj uniji i Sjedinjenim Američkim Državama na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta je u konstantnom porastu. Razlozi za traženja azila su najčešće psihičke poteškoće zbog života u homofobnoj i transfobnoj sredini, psihičko i fizičko nasilje, diskriminacija pri zapošljavanju i progon koji se trpi zbog seksualne orijentacije i rodnog identiteta, odnosno nemogućnost ostvarivanja osnovnih ljudskih prava.

Dokumentovani slučajevi

Sarajevski otvoreni centar u **2016. godini dobio je pet upita za davanje informacija ili pružanje pomoći, a samo od početka 2017. već sedam upita za podršku i pružanje informacija LGBTI osobama iz BiH u procesima traženja azila u državama EU i u Sjedinjenim Američkim Državama**.

Smjernice za djelovanje

- Izmijeniti Zakon o azilu BiH tako da se seksualna orijentacija i rodni identitet eksplicitno navedu kao osnove za traženje azila i mogući razlozi proganjanja.
- Zakonom o strancima prepoznati istospolne zajednice odnosno spajanje porodice kao osnovu za dodjeljivanje privremenog boravka partnerima_cama bh. građana_ki.
- Osigurati obuku službenicima_cama koji_e se bave azilom kako bi LGBTI tražioci_teljice azila tokom procedure traženja azila bili_e tretirani s poštovanjem, uz informacije i senzibilitet.

VIII MEDIJI

Pravni okvir

Kodeksi profesionalne etike novinarstva u BiH postoje na nivou Regulatorne agencije za komunikacije BiH, Vijeća za štampu u BiH i na nivou pojedinih novinarskih asocijacija. **Na nivou Regulatorne agencije za komunikacije BiH na snazi je Kodeks o emitiranju RTV programa, a na nivou Vijeća za štampu Kodeks za štampu.** Najveća razlika između ova dva kodeksa je u činjenici da je Regulatorna agencija za komunikacije ovlaštena da primjenjuje određene sankcije (usmene i pismene opomene, novčane kazne, oduzimanje dozvole) za kršenje pravila Kodeksa o RTV emitiranju, dok kršenje Kodeksa za štampu ne povlači zakonski predviđene sankcije. Sadržaj štampanih medija predmet je samoregulacije kroz djelovanje Vijeća za štampu, i odvija se tako da Vijeće za štampu procijeni određeni medijski sadržaj na koji je zaprimilo žalbu, te ukoliko utvrdi kršenje, obavijesti medij na koji je uložena žalba da je dužan objaviti ispravku, što medij može, ali ne mora učiniti.

Razlika između ovih kodeksa ogleda se i u načinu na koji oni reguliraju govor mržnje. Zabrana govora mržnje direktno je navedena u **Kodeksu o emitiranju RTV programa** kojim se govor mržnje definira kao: **“jezik/govor koji ima namjeru da ponizi, zastraši ili podstakne na nasilje ili predrasude protiv osoba ili grupe na osnovu njihovog spola, rase, dobi, nacionalnosti, seksualnog opredjeljenja, hendikepiranosti, moralnih ili političkih ubjeđenja, socijalno–ekonomskog statusa ili profesije”**, dok se u **Kodeksu za štampu** na drugačiji način obrađuje govor mržnje, tako što se propisuje da će **“novinari dati sve od sebe kako ne bi huškali i/ili podsticali mržnju i/ili nejednakost na osnovu etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, spola, seksualne orijentacije, fizičke onesposobljenosti ili mentalnog stanja”**.

Analiza medijskog izvještavanja u 2016. godini

U 2016. godini Sarajevski otvoreni centar pratio je **izvještavanje 93 medija**: elektronskih (radio – 10 i televizija – 24), štampanih (dnevne novine, sedmični i dvosedmični magazini – 35) te online medija (news portali i portali štampanih medija – 24). Ukupno, u svim

medijima objavljeno je 1299 tekstova/priloga o LGBTI temama, i to u štampi – 546 tekstova, na televiziji – 87 priloga i u online medijima – 666. Dnevne novine koje su najviše izvještavale o LGBTI temama bile su Oslobođenje – 86, od televizijskih stanica Federalna televizija – 27, a od online portala Klix.ba – 118.

Od ukupnog broja objavljenih tekstova u štampanim medijima (546 članka), 194 ticalo se vijesti iz regije, zatim iz BiH 183, dok ih je iz svijeta bilo 169. i Od svih tekstova, najviše je neutralnih (399), zatim slijede pozitivni (112), te negativni (35), što je **najmanji broj negativnih tekstova zabilježen** otkako Sarajevski otvoreni centar prati i analizira medijsko izvještavanje. Od ukupnog broja članaka u online medijima (666), najviše se izvještavalo o dešavanjima iz BiH (249), zatim iz regije (216), pa iz svijeta (201). Od ukupnog broja članaka pozitivnih je bilo 240, neutralnih 380, negativnih 45.

U 2016. godini Sarajevski otvoreni centar pratio je i **medijske objave vezane za interspolne osobe**. Važno nam je naglasiti da su mediji polako počeli izvještavati i o interspolnim osobama, nevidljivosti i problemima na koje one nailaze.

Smjernice za djelovanje

- Mediji u BiH trebaju se suzdržavati od poticanja na mržnju, te koristiti rodno osjetljiv jezik i politički korektnu LGBTI terminologiju; trebaju koristiti svoju ulogu u cilju edukacije javnosti, borbe protiv stereotipa i predrasuda, i promicanja tolerancije.
- Mediji u BiH ne smiju prenositi govor mržnje, te trebaju tretirati LGBTI teme kroz prizmu afirmacije ljudskih prava, trebaju birati ilustracije koje prate članke tako da odgovaraju temi umjesto senzacionalističkih fotografija, a tretirati LGBTI osobe jednako kao i heteroseksualne i cisrodne, te ih ne posmatrati samo kroz njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet; više izvještavati o kulturnim, društvenim, pravnim i političkim pitanjima LGBTI osoba u BiH.
- Mediji u BiH trebaju ukazivati na zakonsku regulativu i neophodnost poštivanja ljudskih prava LGBTI osoba; trebaju regulisati komentare na svojom online portalima i društvenim mrežama u cilju suzbijanja krivičnih djela pozivanja na diskriminaciju, mržnju i nasilje.

RJEČNIK LGBTI POJMOVA²

BISEKSUALNA OSOBA

Osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

COMING OUT (kaming aut)

Sintagma koja potiče od engleske fraze *coming out of the closet* (izaći iz ormara), već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja vlastite seksualne orijentacije (kod lezbejki, gejeva i biseksualnih osoba), rodnog identiteta (kod trans osoba) i spolnih karakteristika (kod interspolnih osoba). Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao (manje ili više) javna obznana drugima. Coming out (izlazak iz ormara) je od velikog značaja za LGBTI osobe, jer na taj način javno afirmišu sopstveni identitet, što je od velikog značaja za psihološko zdravlje i kvalitet života ove manjinske grupe.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekoj osnovi. Različite su osnove, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj. Tako se lezbejke, gejevi i biseksualne osobe mogu diskriminisati na osnovu *seksualne orijentacije*, trans* (između ostalog transrodne i transeksualne osobe) na osnovu *rodnog identiteta* i rodnog izražavanja, a interspolne osobe na osnovu *spolnih karakteristika*. Stoga je jako važno da sve tri osnove (seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike) budu prepoznate kroz zakone, kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

HOMOFOB IJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasuda prema gej muškarcima i lezbejkama. Manifestuje se kao ubjeđenje u superiornost heteroseksualnosti. To ubjeđenje rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, te diskriminaciji.

HOMOSEKSUALNA OSOBA

Osoba koju privlače osobe istog spola.

---

2 Rječnik LGBT pojmova nastao je zajedničkim radom tima Sarajevskog otvorenog centra.

Lezbejka

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene.

Gay (gej)

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače drugi muškarci. Može se koristiti i kao pridjev (npr. gej osoba), te se u tom slučaju može odnositi i na muškarce i na žene istospolne orijentacije.

Homoseksualac

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju ga uvredljivim. Korektniji termini su gej (muškarac)/gejevi i lezbejka.

HOMOSEKSUALIZAM

Zastarjeli klinički termin koji se koristio u medicinske svrhe za označavanje istospolne seksualne orijentacije. Smatra se uvredljivim jer implicira da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti. Imajući na umu da je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 1990. potvrdila da je homoseksualnost, baš kao heteroseksualnost, prirodna varijacija ljudske seksualnosti, ovaj termin se više ne koristi.

INTERSPOLNE OSOBE

Osobe čije *spolne karakteristike*, uključujući hromozome, gonade i genitalije, odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Postoje različiti oblici interspolnosti. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. *Interspolne osobe*, kao i muške i ženske osobe, imaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U prošlosti ove osobe su često nazivane hermafroditima, ali se ovaj termin smatra diskriminatornim i medicinski u potpunosti neispravnim.

LGBTI

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, trans*(rodne) i interspolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje akronimom LGBTI u društvenom i političkom aktivizmu.

LGBTTIQ

Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe.

QUEER (kvir)

Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTI osobe zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, a uključuje i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili svoj život žive van heteropatrijarhalnih normi.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo i shvatanje vlastitog spola, što može ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju. Rodni identitet se, između ostalog, odnosi na lični doživljaj sopstvenog tijela, odijevanje i način govora. Osobe čiji je rodni identitet u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *cisrodnim osobama*, a osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *trans(rodne) osobe*. Transeksualne osobe, kao podgrupa transrodnih osoba, osobe su čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju i koje imaju namjeru da prilagode svoj biološki spol ili su u procesu prilagodbe.

Rodno izražavanje

Vizuelna i spoljna prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost, koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola/roda. Obično se koristi klasifikacija na *heteroseksualne* (privlačnost prema osobama različitog spola), *homoseksualne* (privlačnost prema osobama istog spola) i *biseksualne* (privlačnost prema osobama istog i različitog spola) osobe. U pravu u Bosni i Hercegovini često se koriste i termini spolna orijentacija, spolno opredjeljenje, seksualno opredjeljenje, seksualne preferencije, spolne preferencije, ali se preporučuje termin seksualna orijentacija.

SPOLNE KARAKTERISTIKE

Spolne karakteristike osoba, kao što su hromozomi, gonade i genitalije, znaju odstupati od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interpolne. Interspolne osobe, stoga, mogu biti diskriminisane ili meta

krivičnih djela počinjenih iz mržnje i predrasude zbog svojih spolnih karakteristika.

TRANSRODNA OSOBA

Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodni uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manirizme, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite i cross-dressere. *Transrodni muškarac* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodni identiteta. *Transrodna žena* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodni identiteta.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni/prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelomično ili potpuno modificirala svoje tijelo (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije).

TRANSFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasuda prema transeksualnim i transrodnim osobama.

ZLOČIN IZ MRŽNJE (krivična djela počinjena iz mržnje)

Odnosi se na kaznena djela motivirana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBTI grupe.

DODATAK

Politički sistem Bosne i Hercegovine

Politički sistem BiH je veoma kompleksan i asimetričan. BiH se sastoji od 13 administrativnih jedinica. Dijeli se na dva entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i Brčko distrikt. Republika Srpska je unitarno uređena i podijeljena samo na opštine i gradove, dok se Federacija BiH sastoji od 10 kantona, koji se opet svaki pojedinačno dijeli na najmanje 3 općine/grada. Odgovornost i odnosi između institucija države, entiteta i Brčko distrikta regulisane su Ustavom BiH, ali se u dnevopolitičkom životu često susrećemo s različitim tumačenjima ovih odredbi, što direktno utiče na (ne) donošenja zakona i drugih javnih politika (kao što su strategije ili akcioni planovi). Država i oba njena entiteta imaju svoje ustave, kao i različite upravne i političke sisteme. Brčko distrikt ima zaseban upravni sistem i vlastiti Statut kao najviši pravni akt, ali je po nadležnostima skoro pa izjednačen s entitetima.

Na državnom nivou postoji tročlano Predsjedništvo čiji se članovi rotiraju svakih osam mjeseci. Izvršnu vlast čini Vijeće ministara s jednim predsjedavajućim i devet ministarstava. Državne institucije su odgovorne za vanjsku, finansijsku i monetarnu politiku, nadzor i upravljanje granicama, vanjsku trgovinu, imigraciju, izbjeglice te regulaciju azila. Jedno od ministarstava unutar Vijeća ministara BiH je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, u okviru kojeg djeluje Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Na nivou BiH djeluje i Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH – nacionalna institucija za zaštitu i promociju ljudskih prava, koja je sa svoja tri ombudsmena nadležna za cijelu BiH i za sve nivoe vlasti. Zakonodavna vlast (Parlamentarna skupština) je bikameralna, donji dom je Predstavnički dom, a gornji Dom naroda. U okviru Parlamentarne skupštine BiH postoji Zajednička komisija za ljudska prava, kao i Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u Predstavničkom domu tog parlamenta.

Oba entiteta imaju jednog_u predsjednika_cu i dva_ije zamjenika_ce predsjednika_ce. Vlade entiteta imaju jednog_u premijera_ku te 16 ministara_ica. Iako pozicije gornjih domova nisu jednake u političkom sistemu Republike Srpske i Federacije BiH, može se pojednostavljeno reći da i entiteti imaju dvodomne parlamente s jednim

predstavničkom domom i jednim domom naroda. Oba entiteta imaju gender centre – centre za ravnopravnost spolova, a entitetski parlamenti imaju parlamentarna radna tijela za ljudska prava i/ili ravnopravnost spolova/jednake mogućnosti. Entiteti nemaju specijalizovane vladine centre/urede za ljudska prava.

Kantonima unutar Federacije BiH (njih deset) zagarantovana je suštinska autonomija. Kantoni imaju svoje vlade i svoje jednodomne parlamente. Iako su kantoni treći nivo vlasti odozgo, oni imaju status federalnih jedinica te tako imaju vlastite nadležnosti (kao što su obrazovanje na svim nivoima, zapošljavanje, zdravstvo), za koje donose zakone i druge javne politike. Iako je Federacija BiH nadređena kantonima, često kantoni donose propise koji su u suprotnosti s propisima Federacije ili naprosto ne provode postojeće propise Federacije BiH. Kantoni nemaju vladine urede/institucije za ljudska prava niti za ravnopravnost spolova. U okviru kantonalnih parlamenata djeluju komisije za ljudska prava i/ili ravnopravnost spolova, koje se nisu pokazale kao naročito efikasne.

Brčko distrikt, iako predstavlja oblik lokalne zajednice, faktički je, po svojim nadležnostima, izjednačen s entitetima. Distriktom upravlja gradonačelnik koji predsjedava Vladom Brčko distrikta s 10 odjela. Zakone i ostale propise donosi Skupština Brčko distrikta. Brčko distrikt nema vladin ured/instituciju za ljudska prava i/ili ravnopravnost spolova, dok unutar Skupštine Brčko distrikta djeluje komisija za ravnopravnost spolova i ljudska prava.

Najviše sudske instance su tri ustavna suda, po jedan za svaki entitet te jedan na državnom nivou. BiH nema Vrhovni sud. Policija je pod nadležnošću entiteta i Brčko distrikta, dok unutar Federacije postoji deset kantonalnih policija.

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBTI osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti LGBTI (lezbejke, gej, biseksualne, trans* i interspolne) osobe i žene kroz jačanje zajednice i građenje aktivističkog pokreta. SOC također javno promovira ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili smo da vodimo jedini LGBTI medij u državi – portal www.lgbti.ba. Organizovali_e smo treninge za policiju, tužilaštva i sudove, te smo intenzivno radili sa novinarima_kama i mladim pravnicima_ama, i drugim budućim profesionalcima. Tokom 2016. godine nekoliko naših zakonodavnih i *policy* inicijativa ušlo u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Započeli_e smo rad i sa institucijama na lokalnom nivou, upravo tamo gdje je to najbitnije za LGBTI osobe. Naš zagovarački fokus smo usmjerili_e na zakonsku antidiskriminacijsku regulativu, kao i regulativu koja se tiče zaštite od nasilja nad LGBTI osobama, te namjeravamo da dalje nastavimo rad na pitanjima koja se tiču trans* osoba, istospolnih zajednica, društvene inkluzije, ali i pitanja položaja LGBTI osoba u obrazovanju, zdravlju, radu i zapošljavanju. Tokom proteklih godina provodili smo i medijske kampanje koje su dosegle preko milion bh. građana_ki, a organizovali smo i LGBTI filmski festival – Merlinka.

Više o našem radu možete pronaći na www.soc.ba.

Autor_ice

Emina Bošnjak (1983, Zenica), feministkinja i LGBTI aktivistkinja, radila je kao programska koordinatorica od 2012. godine na različitim projektima vezanim za prava LGBT osoba u Sarajevskom otvorenom centru, a od juna 2014. godine kao programska rukovoditeljica doprinosila je upravljanju organizacijom, godišnjem narativnom i finansijskom izvještaju organizacije, pripremi i izvršavanju državnih i međunarodnih akcija zagovaranja te produkciji godišnjih izvještaja o ženskim i LGBTI ljudskim pravima. Od 2016. godine vrši funkciju izvršne direktorice Sarajevskog otvorenog centra.

Kontakt: emina@soc.ba

Vladana Vasić (Sarajevo, 1990.) završila je studij prava na Univerzitetu u Sarajevu. Radi u Sarajevskom otvorenom centru od aprila 2012. godine na pitanjima zagovaranja, pravnog savjetovanja i monitoringa rada institucija vlasti. (Ko)autorica je različitih prijedloga novih zakona, izmjene i dopuna postojećih zakona i politika prema institucijama u BiH. Njen fokus su pitanja vezana za krivična djela počinjena iz mržnje i diskriminaciju. Vladana je članica Evropske komisije za pravo seksualne orijentacije (European Commission on Sexual Orientation Law).

Kontakt: vladana@soc.ba

Inela Hadžić (Tuzla, 1988) diplomirala je 2011. na Pravnom fakultetu u Sarajevu. Za vrijeme studija radila je na projektima „Pojedinaac i pravosuđe“ i „Građanin, to sam ja“ ispred Inicijative mladih za ljudska prava u BiH. Dvije godine pripravničkog staža je provela radeći u advokatskom uredu, gdje je stekla znanje i vještine primjene različitih oblasti prava. Od maja 2014. godine je dio tima Sarajevskog otvorenog centra te radi na koordinaciji Inicijative za monitoring evropskih integracija kao i na pitanjima prava žena. Autorica je različitih izvještaja o ljudskim pravima i evropskim integracijama BiH.

Kontakt: inela@soc.ba

Darko Pandurević (Sarajevo, 1991.) volonter je Sarajevskog otvorenog centra od septembra 2014. godine, gdje učestvuje na programu Prava LGBTI osoba, pomažući pri organizovanju zagovaračkih i edukativnih aktivnosti o pravima LGBTI osoba za državne institucije, izgradnji kapaciteta LGBTI pokreta, praćenju poštivanja i kršenja ljudskih prava LGBTI osoba u BiH i istraživanju koje se tiče različitih aspekata ljudskih prava LGBTI osoba. Autor je publikacije

Konkretne preporuke za poboljšanje položaja trans* osoba u Bosni i Hercegovini (2014), a sudjelovao je i u pisanju publikacije Političke stranke i ljudska prava LGBT osoba: monitoring Opštih izbora (2014) te drugog izdanja priručnika Jednaka zaštita za različitost: Priručnik o postupanju u slučaju kršenja ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans* i interspolnih osoba za policajce i policajke (2016). Trenutno završava dodiplomski studij na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.
Kontakt: darko@soc.ba

